

Dilarə KƏRİMOVA*

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ PSIXOLİNQVİSTİK AMİLLƏR

XÜLASƏ

Məqalədə tələbələr tərəfindən ingilis dilinin öyrənilməsi zamanı ortaya çıxan psixolinqvistik məsələlər açıqlanır. Xüsusilə tədrisdə differensiallaşdırılmış və kompleks yanaşmanın tətbiq olunması, habelə tələbənin fərdi idrak tərzinə diqqət yetirilməsi nəzərdə tutulur. Xarici dilin tədrisi metodlarının inkişafına psixolinqvistik yanaşmanın təsiri nəzərdən keçirilir, xarici dilin inkişafında koqnitiv proseslərin öyrənilməsi ilə onun istifadəsinin effektivlik dərəcəsi arasında əlaqə göstərilir.

Bundan əlavə, süni ikidillilik şəraitində xarici dilin tədrisinin əsasları araşdırılmışdır. Süni ikidillilik ilə dilin öyrənilməsi üçün xüsusi yaradılmış şəraitdə (dil kursları, universitet dərsləri və s.) xüsusi dil öyrətmə metodlarından istifadə etmək lazımdır. Psixolinqvistik yanaşma çərçivəsində tələbələrdə ikidillilik və onların inkişaf imkanları haqqında alimlərin mövcud bilikləri və cari fikirlərinə də istinad edilib.

Açar sözlər: psixolinqvistika, ingilis dili, koqnitiv üslub, nitq fəaliyyəti

Psixologiya və dilçilik elmlərində dilin inkişafı və təfəkkür prosesi ilə bağlı məsələlər hələ də aktual olaraq qalır. Oxşar tədqiqatlar müxtəlif bilik sahələrində - fəlsəfə, psixologiya, dilçilikdə aparıldı, lakin ən böyük maraq məhz fənlərarası tədqiqat kontekstində yarandı. Psixolinqvistikanın əsas tədqiqat predmeti nitq fəaliyyəti, onun psixoloji məzmunu, strukturu, həyata keçirildiyi tiplər, həyata keçirildiyi formalar, yerinə yetirdiyi funksiyalardır.

Rus psixolinqvistika məktəbinin banisi kimi tanınan A.A. Leontyevin dediyi kimi, "psixolinqvistikanın mövzusu bütövlükdə nitq fəaliyyəti və onun kompleks modelləşdirilməsinin nümunələridir" [6]. İndi psixolinqvistik tədqiqatlar həmişəkindən daha aktualdır, çünki onlar müxtəlif şəraitlərdə, o cümlədən ikidilliliyin müxtəlif növlərində linqvistik şəxsiyyətə çevrilmə prosesini nəzərdən keçirərək, "doğma dildə nitqin necə qurulduğu", "necə başqa dil koduna keçid zamanı insanın təfəkkürü dəyişdiyini" və həmçinin linqvistik şəxsiyyətin nitq təfəkkürünün elementlərini modelləşdirməyə kömək etdiyini araşdırır.

Dil şəxsiyyətin xarakterik xüsusiyyəti onun şifahi təfəkkür qabiliyyəti, yəni nitqi yaratmaq və başa düşmək, həmçinin linqvistik bilikləri zehni səviyyədə saxlamaq qabiliyyətidir [8]. Xarici dilin öyrənilməsi prosesində tələbə tez-tez dilin

* Sumqayıt Dövlət Universiteti. Email: dilara_14@inbox.ru

mənimsənilməsinə mane olan problemlər yaşayır. Buna görə də psixolinqvistik metodların köməyi ilə dil şüurunun öyrənilməsi aktualdır.

Psixolinqvistika 1954-cü ildə yaranmış, dilin xüsusiyyətlərini psixologiya və dilçilik baxımından öyrənən nisbətən gənc bir elmdir. Psixolinqvistika elminin yaranması bir çox dil problemlərinə fərqli bucaqdan baxmağa və onların hər birinin həllinə fərdi yanaşma formalaşdırmağa imkan verdi. Psixolinqvistika nitqin və intellektin inkişafını, o cümlədən dilin sosial və mədəni ünsiyyətdə fəaliyyətinin psixoloji xüsusiyyətlərini öyrənən elm kimi qəbul edilir [10]. O, fikrin qavranılması ilə onun nitqdə təcəssümü arasında bir mərhələni - motivi çıxardı. Nitqin qavranılmasında motiv də əsas amilə çevrildi. N. I. Jinkin bu nəzəriyyəni tamamladı və gələcək ifadənin ortaya çıxan düşüncəsinin əsasını təşkil edən müəyyən bir universal mövzu kodunun olduğunu müəyyən etdi. Sonralar bir çox başqa alimlər nitq istehsalı məsələləri ilə bağlı tədqiqatlarla məşğul oldular [4, 2, 8, 3]. Sonra L. Leşenin fərziyyəsi nəzərə alındı ki, xarici dilin öyrənilməsi ana dildən asılılığı ehtiva etməməli və təbii dil mühitinə mümkün qədər yaxın olmalıdır. Bunun sayəsində L. Leşe müəyyən etdi ki, xarici dilin birbaşa tədris metodu qrammatik-tərcümə metodundan daha effektivdir [7]. Təqdim olunan işdə kommunikativ səriştə ingilis dilinə xas olan qrammatik və sintaktik normalara cavab verən təsirli nitq ifadələri qurmaq bacarığı kimi nəzərdən keçirilir. Psixolinqvistika həm psixoloji, həm də linqvistik tədqiqat üsullarını mənimsəmişdir: müşahidə, introspeksiya (özünü müşahidə), assosiativ eksperiment, tarixi-müqayisə üsulu, formativ metod, semantik miqyaslama texnikası, linqvistik eksperiment üsulları.

Diskurs dedikdə həmsöhbətlər arasında müəyyən kommunikativ kontekstdə baş verən kommunikativ hadisə başa düşülür. Diskurs da redaktə olunmamış, kortəbii nitqdir. Qeyri-linqvistik universitetdə xarici dil öyrənməkdə məqsəd tələbəni xarici dildə ünsiyyətə hazırlamaqdır. Və onun kommunikativ tərəfi nə qədər çox inkişaf etsə, onun təlimi bir o qədər effektiv olar. Qeyri-linqvistik universitetdə dil proqramı mütəxəssislər üçün əlavə peşə hazırlığını və gələcəkdə onun effektivliyinin artırılmasını nəzərdə tutur. Kommunikativ tədris metodu qeyri-linqvistik fakültə tələbələrinin xarici dil bilik, bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılmasının əsas metodudur.

Bu, müəyyən bir vəziyyətdə nitq məlumatının ötürülməsi və ya qavranılmasının məqsədyönlü aktiv prosesidir. Nitq fəaliyyətinin əsas növləri dinləmə, danışma, yazma və oxumadır. Bütün bunlar peşəkar sahədə lazımdır. Buradan belə nəticə çıxır ki, qeyri-linqvistik universitetdə xarici dilin öyrənilməsi peşəkar yönümlü məqsəd daşıyır [11 Хуснулина, Р. Р.]. Bu, yazıda kommunikativ səriştəliliyi ingilis dilinə xas olan qrammatik və sintaktik normalara uyğun təsirli nitq ifadələri qurmaq bacarığı tələb edir.

Xarici dilin auditoriyada öyrənilməsinin əsas problemlərindən biri də ana dilinin xarici dilə tətbiq edilməsidir. Xarici dilin süni şəraitdə effektiv öyrənilməsi üçün ən azı daimi dil təcrübəsi lazımdır. Buna görə də xarici dilin tədrisinin

səmərəli metodu tələbəninin nitq və təfəkkür fəaliyyətini aktivləşdirməyə imkan verən kommunikativ metoddur [9]. Şagirdlər xarici dili mənimsədikcə ünsiyyət bacarıqlarının səviyyəsi və şifahi-təfəkkür fəallığı artır. Bu, mürəkkəb qrammatik və leksik konstruksiyaların işlədilməsində, tabeli və tərtibedici bağlayıcılardan istifadə edərək mürəkkəb cümlələrin qurulmasında özünü göstərir. Bilik səviyyəsi daha yüksək olan tələbələr öz fikirlərini ifadə etməkdə, təfərrüatları aydınlaşdırmaqda, bir mikromövzudan digərinə rəvan keçməkdə irəliləyiş göstərir. Hər bir cümlə danışanın hekayənin obyektinə şəxsi münasibətini daşıyır, cümlələr daha mənalı olur. Xarici dil biliklərinin aşağı səviyyədə olması, kifayət qədər biliyin və ondan istifadə təcrübəsinin olmaması səbəbindən tələbələrin nitqi giriş sözlərində çox deyil, mətnin ahəngdarlığı zəifdir, başlıca nitq klişələrinə əsaslanır və cümlələr əsasən sadədir. İlk mərhələdə ana dilinə çox istinad edilir, danışılan situasiyanın obyektini əvəz edərək tez-tez ana dilində uyğun əvəzlilərdən istifadə olunur. Xarici dilə yiyələndikcə belə səhvlər tamamilə yox olur. Temporal formaların və frazalararası razılaşmanın istifadəsində də pozuntuların sayı azalır. Sinonimlərdən istifadə getdikcə artır. Ümumiyyətlə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, qeyri-linqvistik universitetdə xarici dilin öyrənilməsi prosesində onun mənimsənilmə səviyyəsi danışq planında dəqiq şəkildə yüksəlir. Bu, tədris zamanı kommunikativ metoddan istifadə, eləcə də tələbələrin psixoloji inkişafı ilə əlaqədardır. Belə ki, təlim prosesinin əvvəlində cavab verərkən tələbədə düzgün lüğət tərkibinin seçilməməsi və səhv etmək qorxusu hiss edilə bilər. Beləliklə, kommunikativ metoddan istifadə edərək xarici dilin öyrədilməsinin vacib və praktiki əhəmiyyətli vəzifələrindən biri ingilis dilinin tədrisi zamanı psixoloji rahat atmosferin təşkilidir, bunun nəticəsində fərdin kommunikativ şəxsiyyətinin formalaşması həyata keçirilir.

İngilis dilində səlis ünsiyyət qurmaq qeyri-doğma dildə nitqi qavramaq və həmin dildə danışmaq bacarığına yiyələnməyi tələb edir. Tədqiqatlara və ingilis dilinin tədrisi təcrübəsinə əsaslanaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, nitq bacarıqlarının inkişafı qrammatika, leksika və fonetika qaydalarının ardıcıl öyrənilməsindən qat-qat mürəkkəb prosesdir. Burada ünsiyyət prosesinin xüsusiyyətlərini və ingilis nitqinin mənimsənilməsi və qavranılmasını tənzimləyən daxili psixoloji nümunələri bilmək lazımdır.

Psixolinqvistika yuxarıdakı qanunauyğunluqları öyrənir. Burada istiqamət iki elmin qovşağında olub nitqin və dilin fəaliyyət qanunlarının öyrənilməsinə əsaslanır. İngilis dilinin tədrisinin keyfiyyətinə təsir edən psixolinqvistikanın problemlərinin əhatəsində olan iki aspekti nəzərdən keçirək.

İngilis dilini ünsiyyət vasitəsi kimi mənimsəmək nitq fəaliyyəti üçün zəruri olan xüsusi bacarıqlara yiyələnməklə birlikdə leksik, qrammatik və fonetik materialın da öyrənilməsindən ibarətdir. Yəni nitq ünsiyyəti mexanizmlərinin - dinləmə, oxuma, danışq, yazının inkişafı ilə paralel olaraq leksika, qrammatika və fonetikanı öyrənmək lazımdır. Tələbəyə nitqi qulaqla və ya vizual olaraq qavramağı öyrətmək üçün yazılı, danışq dilini təkrarlamaq üçün istifadə

edilənlərlə yanaşı, başqa öyrənmə üsullarından istifadə edilməlidir. Dinləmə və oxu dil materialının tanınması mexanizmlərinə, danışmaq və yazı işi düşüncələri xarici nitqdə düzgün və tez formalaşdırmaq bacarığına əsaslanır [12].

İngilis dilini tədris edərkən iki – differensiallaşmış və kompleks yanaşmadan istifadə edilməlidir. Differensiallaşmış tədrisdə dinləmə, oxuma, danışma və yazma bacarıqlarının ayrıca öyrədilməsi nəzərdə tutulur. Kompleks tədrisdə iş fonetikanın, leksikanın və qrammatikanın bir-biri ilə əlaqəli öyrənilməsi öz əksini tapır, çünki real həyatda onların praktik tətbiqi bir-birindən ayrılmazdır.

Digər mühüm psixolinqvistik cəhət idrak prosesinin həyata keçirilməsinə təsir edən hər bir fərdin psixoloji xüsusiyyətlərinə aiddir. Fərdi dərkətmə yolu koqnitiv üslub adlanır. Psixolinqvistika koqnitiv üslubun aşağıdakı əsas xüsusiyyətlərini müəyyən edir:

1. Sahə müstəqilliyi - diqqəti yayındıran amillər arasında daha vacib olan obyektə fərqləndirmək bacarığıdır.

2. Tolerantlıq – tələbənin dözümlülüyündən, hətta onun baxışları ilə ziddiyyət təşkil edən materialı qavramasından, həmçinin materialı müxtəlif üsullarla, o cümlədən onun şəxsiyyətinə xas olmayan üsullarla mənimsəmək bacarığından ibarətdir.

3. İmpulsivlik - labil sinir sistemi olan insanlar üçün xarakterikdir, buna görə də cavablar tez, düşüncəsiz və çox vaxt səhv olur.

4. Reflektivlik - inert sinir sistemi olan insanlara xas xüsusiyyətdir. Tələbə ilk növbədə öz nitq davranışını nəzərə alır və ölçür, yalnız bundan sonra qərar qəbul etməyə və düzəlişlər etməyə başlayır.

5. İnformasiya qavrayışının eşitmə və ya vizual üslubu. Eşitmə tərzinə malik olan tələbələr materialı dinləyərək daha asan yadda saxlamağa meyllidirlər. "Vizuallar" üçün işə oxuyarkən, cədvəlləri, rəqəmləri və diaqramları öyrənərkən materialı yadda saxlamaq daha asandır.

Bu xüsusiyyətlər məlumatın mənimsənilməsi sürəti, yeni bacarıqların formalaşması, tapşırıqların keyfiyyəti və tələb olunan təkrarların sayı, təlimin metod və formalarının üstünlük təşkil etməsinə təsir edir. Burada həmçinin tələbənin yeniliyə hazır olması amili də təbii ki, nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, oxu, dinləmə, danışma və yazı kimi nitq bacarıqlarının formalaşmasında diferensiallaşdırılmış və kompleks yanaşma prinsipləri haqqında biliklər, habelə tələbələrin fərdi koqnitiv xüsusiyyətlərini nəzərə almaq müəllimlərə ingilis dilinin tədrisi zamanı effektiv metodları seçməkdə kömək edəcəkdir.

İstənilən bilik sahəsinin tədrisi metodikası bu prosesin həyata keçirilməsinin əsaslarına ciddi riayət etməyi nəzərdə tutur. Xarici dilin öyrədilməsinin psixolinqvistik əsaslarına əsasən məşhur nitq fəaliyyəti nöqtəyindən nəzərdən yanaşılır: nitq ifadəsinin yaranmasının nümunələri və xüsusiyyətləri, onun qurulması mərhələləri və həyata keçirilmə formaları, dil və nitq materialının

seçim problemi, eləcə də onun metodik təşkili, təlim vahidinin seçimi, prinsiplər təliminin spesifikliyi və s. Müasir təhsil paradıqması, bir çox başqaları ilə birləşdirildikdə, səriştə əsaslı yanaşmanı aparıcı tutaraq, xarici dillərin tədrisinin psixolinqvistik əsasları ilə bu yanaşmanın mahiyyəti arasında mümkün əlaqənin müəyyən edilməsi məsələsini açıqlamağa imkan verir.

Bu məqsədə çatmaq üçün biz iki vəzifə müəyyən etdik. Birincisi, səriştə əsaslı yanaşma xarici dilin tədrisi prosesində müxtəlif növ səriştələrin formalaşmasında digər yanaşmalarla birləşdirildiyi üçün “psixolinqvistik” adlanan yanaşmanın hansı kontekstdə olduğunu aydınlaşdırmaq vacibdir. Bu da öz növbəsində əldə olunan təlim məhsulunun keyfiyyətinə, yəni xarici dildə keyfiyyətli nitq əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. İkincisi, səriştə əsaslı yanaşmanın əsas konsepsiyası kimi, səriştə pedaqoji elm nöqtəyi-nəzərindən aydın şəkildə müəyyən edilmiş öz strukturu ilə xarakterizə olunur. Buna görə də təlimin psixolinqvistik əsasları ilə struktur komponentləri arasında mümkün əlaqəni bütövlükdə səriştə fenomeninin spesifik növünün xüsusiyyətlərindən kənarında təhlil etmək vacibdir. Gəlin verilmiş problemlərin həllinin nəticələrini ardıcıl olaraq təqdim edək. Səriştəyə əsaslanan yanaşmanın aparıcı funksiyası diqqəti təhsilin nəticəsinə yönəltməkdir. Yəni fərdin müxtəlif praktik situasiyalarda hərəkət etmək qabiliyyəti səriştə fenomeninin formalaşması və inkişafına xidmət edir.

Daxili pedaqogikada səriştəyə əsaslanan yanaşma sahəsində mövcud nailiyyətlər onun xarakterik xüsusiyyətlərini konkretləşdirməyə imkan verir: formalaşmış bilik, bacarıq, keyfiyyət və insan fəaliyyətinin metodlarının sosial və şəxsi əhəmiyyəti; davranış və qiymətləndirmə baxımından ifadə olunan peşəkar və şəxsi təkmilləşdirmə məqsədlərinin dəqiq müəyyən edilməsi; statistik üsullarla qeydə alınma, ölçülə və emal edilə bilən aydın ölçmə meyarları sisteminin mövcudluğu.

Bacarıqların formalaşması, təkmilləşdirilməsi və inkişafı müxtəlif yanaşmalar kontekstində baş verir. Bu zaman əsasən təhsil prosesində formalaşan səlahiyyətlərin özlərinin faktiki tipoloji və spesifik müxtəlifliyi müəyyən edilir. Nitq fəaliyyəti nəzəriyyəsinin əsas müddəalarının həyata keçirilməsi xarici dilin tədrisi praktikasında bəzi yeni yanaşmalara marağı artırır. Buna görə də biz xarici dil fənni üzrə tədris prosesinin təşkilinin yeni xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq linqvistik və şəxsi aspektləri bilavasitə birləşdirən belə yanaşmalara müraciət etdik. İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, elmi baxımdan bu spesifikliyi konkret yanaşmanın həyata keçirilməsinin müəyyən olunduğu perspektivdə - tədris, öyrənmə və ya onların qarşılıqlı əlaqəsini təşkil etmək üçün xüsusi şərtlər görmək olar. Onların bəziləri üzərində dayanacaq.

Kommunikativ-səriştəli yanaşma mühüm funksiyanı həyata keçirir. Buraya praqmatik məqsədlərə çatmaq üçün şəxsin hazırda sahib olduğu çoxsəviyyəli dil vasitələrinin geniş arsenalından istifadəni təmin etmək, adaptiv imkanlar, təcrübə və transformativ fəaliyyət yollarını yeniləmək daxildir. N.İ.Çernova bu yanaşmanı "... sistemli şüur kompleksinin inkişafına yönəlmiş linqvistik təhsil prosesinin

məntiqini müəyyən edən ümumi müddəalar toplusu" kimi şərh edir və onun mahiyyətini linqvo-humanitar səriştənin inkişaf nümunəsilə müəyyən edir [12, s. 28]. Bu vəziyyətdə, kommunikativ-səriştəli yanaşma real dünyanın quruluşunu əks etdirən ensiklopedik biliklərlə işləmək bacarığı, müxtəlif mövzu sahələri, o cümlədən insanın peşə fəaliyyəti sahəsi haqqında bilikləri özündə birləşdirir. Bundan əlavə, bu yanaşma cəmiyyətdə qəbul edilmiş ünsiyyət qaydalarına və konvensiyalarına riayət etməklə şifahi və yazılı əlaqəni yaratmaq, danışan tərəfdaşı dəstəkləmək və ya onun sözünü kəsməkdə öz əksini tapır.

Xarici dilin tədrisi ilə əlaqədar koqnitiv qavranılma, təkcə dil vahidləri və nitq klişeləri haqqında biliklərə deyil, həm də ümumi olaraq, onlardan istifadənin mümkünlüyü və ya qeyri-mümkünlüyünə aiddir. Bir sıra müəlliflər bu biliklər blokuna həmin biliklərin tətbiqini təmin edən fəaliyyət metodlarının da daxil edilməsini vacib hesab edirlər. Bu da öz növbəsində fəaliyyətin həyata keçirilməsinin funksiyaları və texnologiyası haqqında biliklərlə, onun sxemləşdirilməsi texnikasına sahib olmaqla, fəaliyyətlərin təsirinin proqnozlaşdırılması və s. ilə sıx bağlıdır.

Əgər belə biliyə xarici dilin tədrisinin psixolinqvistik əsasları prizmasından baxılırsa, o zaman onlar sosial-mədəni, mədəniyyətlərarası, peşəkar yönümlü xarici dil səriştəsinin və onların müxtəlif daha konkret növlərinin formalaşmasında çox zəruridir, çünki onlar nitqin davranış keyfiyyətini təmin edir.

Xarici dilin tədrisində səriştənin fəaliyyət bloku nəzərə təbə olan nitq fəaliyyəti növlərinin kompleksi kimi meydana çıxır. Bu bloku nitq fəaliyyətinin peşəkar yönümlü növləri - danışma, yazma, dinləmə və oxuma şəklində ikidilli metodoloji səriştənin strukturu nümunəsində kifayət qədər ətraflı şəkildə xarakterizə etmək olar. "Fəaliyyət" in aktuallaşma vahidlərindən biri "əməliyyat" olduğundan, təbii olaraq "əməliyyat" komponenti də mövcud olacaqdır. Bacarıqların bu komponentinə subyektin əldə edilmiş vərdisləri konkret problemlərin həllində tətbiq etmək qabiliyyəti daxildir.

Buna görə də, linqvistik səriştələrin formalaşmasına və inkişafına yönəlmiş təhsil prosesində əməliyyat komponenti subyektlərin xarici dildən istifadə edərək konkret fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi üçün zəruri dil və nitq vasitələrini seçib istifadə etmələrini əhatə edir. Bu mənada nəzərdən keçirilən komponentlər dinamiklik və əlaqələrin qurulmasının, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin idarə edilməsinin adekvatlığı, ünsiyyətin müxtəlif nitq formaları və s. kimi meyarlarla xarakterizə olunacaqdır.

Bacarıq və vərdislərin strukturunda motivasiya bloku faktiki motivasiya-məqsədqoyma və aksioloji komponentlərdən ibarət ola bilər. Həmçinin müəyyən bir akademik fənnin xüsusiyyətləri ilə təyin edilən fəaliyyətin mənimsənilməsinə yönəlmiş xarici və daxili motivlər toplusunu təmsil edə bilər. Motivasiya bloku subyektin fəaliyyətə, xüsusən də nitqə şəxsi məna formalaşdırıcı münasibətini əks etdirir. Bu, öyrənmə prosesində həm tədris, həm də təlim yolu ilə təşkil edildikdə fəaliyyətin məqsəd və vəzifələrinin qoyulmasını nəzərdə tutur. Müasir pedaqoji

tədqiqatlar müxtəlif növ səlahiyyətlərin strukturunda motivasiya komponentinin mahiyyətini açır. Dilin tədrisi xüsusi koqnitiv səriştənin inkişafı ilə əlaqədar olaraq baş verir. Xarici dilin tədrisinin psixolinqvistik əsasları prizmasından onların təfsiri belə görünə bilər: nitq fəaliyyətinin məqsədini dərk etmək, nitq yaradarkən yaradıcı prosesə marağ göstərmək, nitq problemlərinin həllində uğur qazanmağa çalışmaq, idrak maraqlarının səviyyəsi, xarici dil öyrənməkdə ehtiyac və istəklər, əlavə dil məlumatı axtarmaq istəyi, ünsiyyət, komandada işləmək istəyi. Motivasiya-idrak komponenti tərəfindən ali texniki təhsilli mütəxəssisin linqvo-humanitar səriştəsinin məzmununu müəyyən edərkən təhlil edilmişdir [12].

Qarşıya qoyduğumuz vəzifənin həllinə əlavə olaraq qeyd edirik ki, ümumi qəbul edilmiş bloklarla yanaşı, səriştənin strukturunda fərdi daha konkret komponentlərin rolundan danışmaq olar. Onların psixolinqvistik əsasları nəzərə alınmaqla xarici dilin tədrisi prosesində aktuallaşdırılması müasir şəraitdə kompetensiyaya əsaslanan yanaşmanın tətbiqinin səmərəliliyini artıracaqdır. Refleksiv komponent fərdin nitq hərəkətlərinə görə məsuliyyətinin məqsədyönlü inkişafını, ifadələrinin mümkün nəticələrini təhlil etmək bacarığını əhatə edir. Refleksiv komponentdə xarici dildə danışanın nitqinin, öz hərəkətlərinin qiymətləndirilməsi və düzəldilməsi nəzərdə tutulur. Pedaqoji dillə desək, bu, özünüidarəetmə, özünütəhlil və tənqidi özünüqiymətləndirmə proseslərinin inkişafı ilə bağlıdır. Emosional-qiymətləndirici komponent marağ, ünsiyyətdə açıqlıq, nitq fəaliyyəti, nitqdən alınan məlumatın tənqidi qiymətləndirilməsi, nitq problemlərinin həlli üçün zəruri olan məlumatın müsbət qəbul edilməsi (nitq istehsalı) kimi keyfiyyətləri inkişaf etdirməyə yönəldilmişdir.

Beləliklə, müasir xarici dilin tədrisində aparıcı komponent - "psixolinqvistik iz" səriştə əsaslı yanaşma ilə qarşılıqlı əlaqədə olan bir çox əsas yanaşmalarda özünü göstərir.

Ümumilikdə səriştə fenomeninin strukturunda onun spesifik növünün xüsusiyyətlərindən kənarında psixolinqvistik aspektin aydın təzahürü var. Bu, müvafiq kompetensiyaların tələb olunan yüksək keyfiyyətini təmin etməklə yanaşı, xarici dilin tədrisinin psixolinqvistik əsaslarının nəzərə alınmasının təkcə mümkünlüyünü deyil, həm də zəruriliyini sübut edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Гильбиг Герхард, Воробьева Н.А. Возникновение и тематическая область психолингвистики / Психолингвистические аспекты изучения речевой деятельности. № 2, 2004. С. 250-257.
2. Горелов, И. Н. Основы психолингвистики. Учебное пособие. / И. Н. Горелов, К. Ф. Седов. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Лабиринт, 2001. - 304 с.

3. Жинкин, Н. И. Речь как проводник информации. / Н. И. Жинкин. - М.: Наука, 1982. - 158 с. 11
4. Зимняя, И. А. Вербальное мышление (психологический аспект) / И. А. Зимняя // Исследование речевого мышления в психолингвистике. - М.: Наука, 1985. - С. 51-72.
5. Ковшиков, В. А. Психолингвистика. Теория речевой деятельности. / В. А. Ковшиков, В. П. Глухов. - Астрель. - 2007.
6. Леонтьев, А. А. Основы психолингвистики. / А. А. Леонтьев. - изд. 3-е. - М.: СПб., 2003.
7. Леше, Л. Некоторые положения физиологии и психологии и их отношения к обучению языкам. / Л. Леше. - Киев, 1910. - С. 24-36.
8. Смирнова, Н. Ю. Становление речевых навыков при овладении вторым языком в условиях учебного двуязычия 12 (психолингвистическое исследование): [монография] / Н. Ю. Смирнова. - Саратов: Изд-во Саратов. ин-та РГТЭУ, 2011. - 124 с.
9. Тюрина С. Ю. Обучение профессионально ориентированному общению в условиях искусственного билингвизма / С. Ю. Тюрина // Современные проблемы науки и образования. - 2012. - № 4.;
10. Уланович, О. И. Психолингвистика: Учеб. пособие / О. И. Уланович. - Минск: Изд-во Гревцова, 2010. - 240 с.
11. Хуснулина, Р. Р. Психолого-педагогические аспекты обучения иностранному языку / Р. Р. Хуснулина // Ученые записки Казанского Государственного Университета. Казань, 2009. - Т. 151, кн. 5, ч. 1. - С. 255-265.
12. Чернова Н.И. Формирование лингвогуманитарной компетентности специалистов в системе высшего технического образования. Автореф. дис.д-ра пед. наук. – М., 2007. – 49 с. Chernova, 2007: 28

PSYCHOLINGUISTIC FACTORS IN TEACHING ENGLISH SUMMARY

The article describes the psycholinguistic problems that arise when students learn English. In particular, it is supposed to apply a differentiated and integrated approach to learning, as well as pay attention to the individual cognitive style of the student. The influence of the psycholinguistic approach on the development of methods of teaching a foreign language is considered, the relationship between the study of cognitive processes in the development of a foreign language and the degree of effectiveness of its use is shown.

In addition, the foundations of teaching a foreign language in conditions of artificial bilingualism were investigated. With artificial bilingualism, it is necessary to use special methods of teaching the language in specially created conditions (language courses, university classes, etc.). Within the framework of the psycholinguistic approach, references were also made to modern knowledge and

current opinions of scientists about the bilingualism of students and the possibilities for their development.

Key words: *psycholinguistics, the English language, cognitive style, speech activity*

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

В статье описываются психолингвистические проблемы, возникающие при изучении английского языка студентами. В частности, предполагается применять дифференцированный и комплексный подход к обучению, а также обращать внимание на индивидуальный познавательный стиль студента. Рассмотрено влияние психолингвистического подхода на развитие методики обучения иностранному языку, показана взаимосвязь между изучением познавательных процессов при освоении иностранного языка и степенью эффективности его использования.

Кроме того, были исследованы основы обучения иностранному языку в условиях искусственного двуязычия. При искусственном двуязычии необходимо использовать специальные методы обучения языку в специально созданных условиях (языковые курсы, университетские занятия и т. д.). В рамках психолингвистического подхода были также сделаны ссылки на современные знания и актуальные мнения ученых о билингвизме учащихся и возможностях их развития.

Ключевые слова: *психолингвистика, английский язык, когнитивный стиль, речевая деятельность*